tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 11 1 2012

Sipke Gonggrijp

Rozen
in het Noord-Hollandse duin

Foto's en tekeningen: Sipke Gonggrijp.

Vanaf 2008 ben ik in de ban geraakt van wilde rozen, in het bijzonder die in de Noord-Hollandse duinen. Voor 2011 had ik een ontheffing van het PWN om de verspreiding van de berijpte viltroos te onderzoeken, waarbij ik ook andere leuke vondsten heb gedaan. Ik bespreek in dit artikel alleen de bijzondere vondsten.

Behaarde struweelroos met stijlopening van 2 mm.

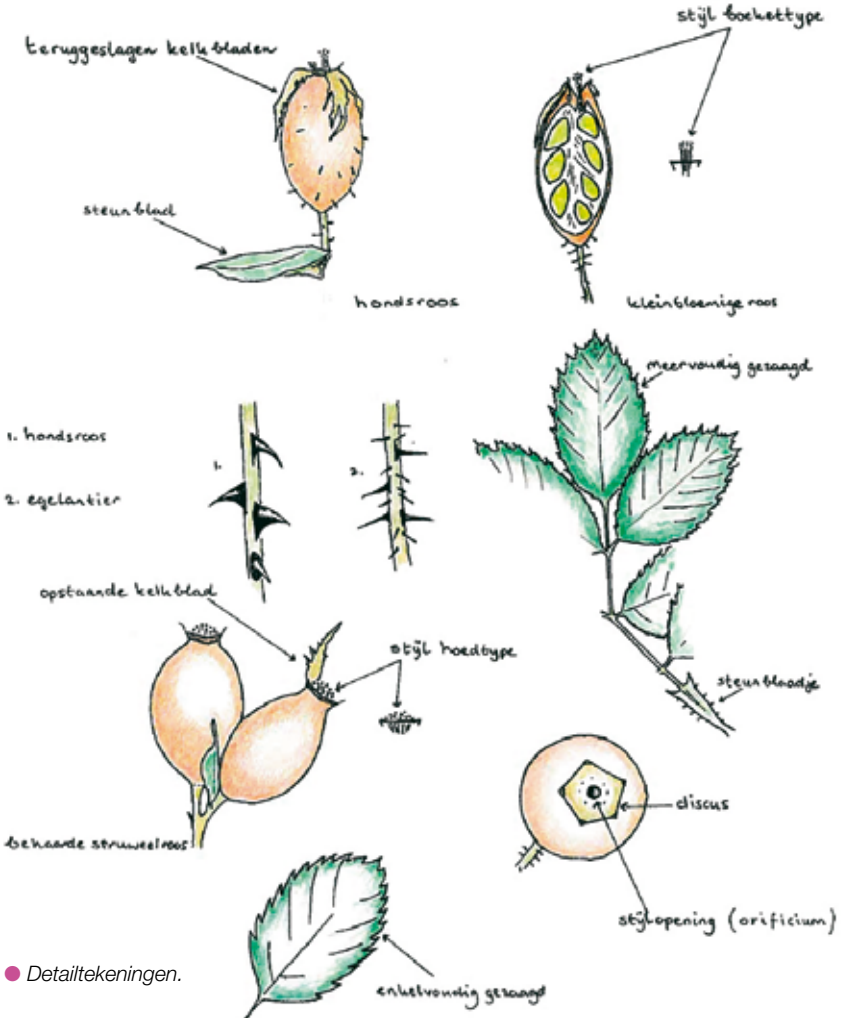

Detailtekeningen.

Rozen staan de laatste jaren steeds meer in de belangstelling, mede door het verschijnen van 'Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen' onder redactie van Bert Maes, verschenen in 2006. Het recent verschenen nummer van het tijdschrift Gorteria zal hier een nog grotere bijdrage aan leveren. Het nummer is geheel gewijd aan rozen, vertelt over de verspreiding en de ecologie en bevat ook een nieuwe determinatiesleutel.
In Nederland treffen we 26 wilde rozen aan, waarvan er 17 inheems zijn, de overige zijn verwilderde rozen en neofieten. Van de inlandse soorten valt één soort binnen de sectie Pimpinellifoliae en de overige onder de sectie Caninae, met drie subsecties, namelijk de subsectie Caninae, ofwel de hondsrozengroep, subsectie Rubiginae, de egelantierengroep en subsectie Vestitae, de viltrozengroep.

Determineren

Bij het op naam brengen van rozen is het handig te beginnen met het kijken naar de beharing en/of bekliering op het blad van de kortloten. Dit zijn vooral de takken waarop de roos bloeit. Vooral de beharing rondom de rachis (bladsteel en-spil) kan belangrijk zijn, maar ook of de bladrand enkel- of meervoudig is gezaagd. Het is aan te bevelen meerdere bladeren te bekijken. Daarnaast zijn de vorm van de stekels en de groeiwijze van de struik van belang. Soms zegt de kleur van de bloemen iets, maar het meest afdoende kenmerk kan worden bekeken vanaf augustus tot oktober, aan de bottel. Hierbij is de stand van de kelk op de bottel en de diameter van de stijlopening het meest bepalend, en ook het type stijl. Dat kan een hoedtype of een boekettype zijn, of iets er tussen in. Bij een hoedtype steken de stijlen uit het orificium (stijlopening) als een half bolletje en meestal bedekken ze grotendeels de discus. Bij

Behaarde struweelroos met stijl hoedtype.

Behaarde struweelroos.

Heggenroos met stijl boekettype.

Kale struweelroos.

een boekettype steken de stijlen meer uit in de vorm van een boeketje (zie tekening).
Soms zijn rozen niet goed op naam te brengen, aangezien ze kunnen hybridizeren en dan een mix van kenmerken hebben. Bert Maes noemt deze ook wel gekscherend 'boogrozen', ofwel ga hier met een grote boog omheen.
Rozen geven de voorkeur aan droge tot vochthoudende bodems. Ze hebben vaak een voorkeur voor kalk en in onze duinen staan ze vaak op duinhellingen, langs bosranden, in struwelen en in de kalkarme duinen veelal langs (schelpen)paden. Ze worden vooral verspreid door vogels die de bottels met zaden eten. Sinds het verdwijnen van intensieve begrazing en de toenemende verbossing in het duingebied nemen rozen nog steeds toe. De algemeenste soorten zijn hondsroos (*Rosa canina*) en heggenroos (*Rosa corymbifera*), maar ook de egelantier (*Rosa rubinginosa*) komt veelvuldig voor.

Hondsrozen

Schijnhondsroos

Schijnhondsroos (*Rosa subcanina*) onderscheidt zich van de hondsroos door een meer gedrongen habitus, vaak rood aangelopen takken en het blad heeft meestal brede steunblaadjes. De bottel heeft een meer afstaande tot opgerichte kelk, die vaak tijdens de bottelrijping al afvalt. De stijlopening is rond de 1 mm of iets meer, de stijl is meestal van het hoedtype en vaak wollig behaard. De roos staat op de Rode Lijst als gevoelig.
In 2008 vond ik deze roos op een helling in de duinen van Julianadorp, voor de vastelandsduinen van Noord Holland de eerste waarneming. Op Texel was de soort al bekend. In 2009 vond ik ook een grote groeiplaats in het Schoorlse duingebied, in een berm aan de Nieuwe Weg en een jaar later in het PWN-gebied bij Bergen aan Zee, wederom in een wegberm. Op Texel vond ik in dat jaar ook nog drie nieuwe groeiplaatsen. In 2011 heb ik deze roos op een helling in de Wimmenummerduinen gevonden en ontdekte ik een grote groeiplaats in het duin van Bakkum.

Schijnheggenroos

In Egmond aan Zee vond ik in het najaar van 2011 aan de voet van een helling, langs een pad de schijnheggenroos (*Rosa subcollina*), een lastige soort die intermediair is tussen de behaarde struweelroos en de heggenroos. Ze heeft soms meer kenmerken van de ene ouder en dan weer meer van de andere. Het betreft een genetisch gestabiliseerde vormenzwerm die door Henker en anderen als soort wordt beschouwd (Bakker *et al.*, 2011). Kenmerkend is de beharing rondom de bladspil en op de nerven van het blad. ▶

Beklierde heggenroos.

Schijnheggenroos met afstaande kelk en stijl hoedtype.

Schijnhondsroos.

Schijnhondsroos.

Schijnkraagroos.

Daarnaast is de grootte van de stijlopening het meest bepalend die rond de 1 mm of iets meer bedraagt. Deze roos is zeer zeldzaam in Nederland en was slechts bekend van acht uurhokken. Op Texel kwam ze al voor en nu is ze dus nieuw voor de vastelandsduinen van Noord-Holland. Op de Rode Lijst is ze opgenomen als gevoelig.

Struweelrozen

Struweelrozen behoren ook tot de hondsrozen en hebben vaak een gedrongen groeiwijze en blijven dus relatief laag. Ze hebben vaak rood- tot blauwberijpte takken met grove stekels, maken vaak uitlopers en hebben grote bottels met duidelijk opstaande kelken, die lang blijven zitten, met een grote stijlopening van 1,4 tot meer dan 2 mm, waarbij de stijlen behoren tot het hoedtype en wollig behaard zijn. De bloemen zijn vaak intens roze tot rozerood.

Behaarde struweelroos

In 2010 vond ik langs de Westerduinweg in het Zwanenwater een groep lage rozen met duidelijk opstaande kelken op de bottel, die lang blijven zitten, zelfs tot in de winter en met bladeren met een behaarde spil en hoofdnerf en een stijlopening gemiddeld rond de 1,5 mm. De roos heeft hier rood aangelopen takken met grove haakvormige stekels. Het bleek na overleg met Bert Maes om de behaarde struweelroos (*Rosa caesia*) te gaan. Deze roos is dan nog maar bekend uit zes uurhokken, maar in 2011 ontdekte ik tijdens een PKN excursie ook een grote groeiplaats van deze roos op Texel, ter hoogte van de Horsmeertjes. Bij deze vondst zijn de bladeren veel meer blauw berijpt, de onderzijde van het blad is wollig behaard, terwijl de bovenzijde aanliggend behaard is. Ze heeft zeer grote bottels op korte stelen en een stijlopening van wel 2 mm. De behaarde struweelroos is op de Rode Lijst in de categorie gevoelig opgenomen.

Kale struweelroos

In oktober 2011 vond ik in een open terrein in de duinen van Bakkum de kale struweelroos (*Rosa dumalis*). Hiervan zijn de bladen onbehaard, hebben de steunblaadjes klieren en de bottels hebben een opstaande kelk, die ook hier lang blijven zitten. De stijlopening is bij deze roos gemiddeld 1,5 mm breed, en ook hier maakt ze enkele uitlopers. Dit is ook weer een nieuwe roos voor het PWN-gebied, die landelijk in bijna 30 uurhokken voorkomt, maar toch op de Rode Lijst als kwetsbaar wordt aangemerkt.

Egelantieren

Egelantieren onderscheiden zich van andere rozen door het blad dat geheel bezet is met klieren, die een geur afgeven van frisse appeltjes. Ook hebben ze tussen de grovere stekels borstelvormige stekels zitten, voornamelijk op jongere stengelloten. Naast de bekende egelantier (*Rosa rubinginosa*) bestaat ook de schijnegelantier (*Rosa henkeri-schulzei*), met een stijlopening rond de 1 mm, die vaak wat hoger wordt. Deze roos staat waarschijnlijk veel meer in het duin dan men tot nu toe vermoedde en ik heb haar in 2011 gevonden in Bergen aan Zee, Egmond, Bakkum en Wijk aan Zee, maar ook diverse keren op Texel.

Schijnkraagroos

Mijn leukste vondst in 2011 deed ik in Egmond Binnen. Hier vond ik de schijnkraagroos (*Rosa inodora*) in een groep van acht exemplaren op een zuidhelling tussen struweel. Het is ook een roos uit de egelantierengroep met hoge uitlopers, maar alleen haakvormige stekels, en een wigvormige bladvoet; de bottel heeft een iets opgerichte kelk en een stijlopening rond de 1 mm. Ze was bekend van negen uurhokken in Nederland en is eerder gevonden ten zuiden van Castricum. Ze staat op de Rode Lijst als gevoelig.

Viltrozen

Viltrozen onderscheiden zich door de viltige beharing op het blad, vooral op de onderzijde. Daartussen bevinden zich ook klieren die een harsachtige geur afgeven. De stekels zijn vrijwel recht, en de bloeiperiode begint meestal iets vroeger dan

● *Schijnhondsroos.*

De berijpte viltroos komt alleen voor in de duinen tussen Bergen aan Zee en Wijk aan Zee.

bij andere rozensoorten. De bottels zijn vaak bezet met klieren.

Schijnviltroos

In 2009 werd ik gewezen op een vondst in het Zwanenwater van een viltroos op www.waarneming.nl. Ik ben toen zelf gaan kijken en betwijfelde of het ging om de gewone viltroos, omdat de stand van de kelk afwijkend was. Daarom vroeg ik assistentie bij onze rozenspecialisten en bleek dat het hier ging om de schijnviltroos (*Rosa pseudoscabriuscula*). Deze roos is zeer zeldzaam en staat op de Rode Lijst als gevoelig. Naast het voorkomen in Friesland en Gelderland, heeft ze nu dus ook een grote populatie in het Zwanenwater, waar ze langs het schelpenpad en de Westerduinweg staat.

Berijpte viltroos

De berijpte viltroos (*Rosa sherardii*) is een viltroos met meervoudig gezaagde bladrand, mooie roodroze bloemen en bottels met opstaande kelk en een grote stijlopening. Deze roos komt alleen voor in de duinen tussen Bergen aan Zee en Wijk aan Zee. Daarom wilde ik dit jaar beginnen met het in kaart brengen ervan. Ik heb me in 2011 voornamelijk geconcentreerd op het gebied rondom Bergen aan Zee, waar zich de grootste populatie bevindt en ik heb slechts één bezoek gebracht aan Wijk aan Zee. Hierbij is op 41 locaties de roos gevonden. Deze roos maakt uitlopers die tot individuele struiken uitgroeien. Daarom zijn de uitlopers meegeteld en zo kom ik voor dit jaar op een totaal aantal van 515 struiken. Deze roos is op de Rode Lijst als gevoelig opgenomen.

Verwilderde rozen

Naast onze autochtone rozen treffen we soms ook verwilderde rozen aan in het duingebied. Algemeen aangeplant is de rimpelroos (*Rosa rugosa*) afkomstig uit Japan, die een plaag kan worden en de laatste jaren ook wel wordt bestreden, omdat ze het areaal van de autochtone flora aantast.
De Virginische roos (*Rosa virgininiana*), oorspronkelijk uit Noordoost-Amerika, werd ook wel aangeplant in het duin om verstuiving tegen te gaan. Het is een lage roos, die hier veelal uitlopers maakt. Bij de bladvoet staan vaak een paar rechte stekels, de bladeren zijn glanzend en hebben een wigvormige voet, de bloem is diep rozerood en de bottel heeft een grote stijlopening. Ik trof deze roos op diverse plekken in Schoorl, onder andere langs de Zeeweg en de Parkeerplaats bij Hargen. Ook op Texel ben ik de roos op verschillende plaatsen tegen gekomen.
De bergroos (*Rosa glauca*) komt uit de gebergten van Midden- en Zuid Europa. Het is een mooie roos met blauwpaars berijpte bladeren, waarbij de jonge stengels ook rood of blauwberijpt kunnen zijn. De bloem is intens roze, waarbij de kelk zonder franje, uitsteekt voorbij de kroonbladen. Deze roos staat onder andere in het Zwanenwater, in de Egmonden op diverse locaties, maar ook op Texel.
De veelbloemige roos (*Rosa multiflora*) komt oorspronkelijk uit Japan en China en wordt veel aangeplant in het stedelijk gebied. Een belangrijk kenmerk zijn de franjes aan de steunblaadjes van het blad. Deze roos komt steeds vaker voor in natuurgebieden. Ze is te vinden in het Zwanenwater en ik heb in 2011 de eerste vondst gedaan in het PWN-gebied bij Bakkum.

Conclusie

Ondanks de groeiende belangstelling voor rozen zijn er nog relatief weinig mensen bewust met rozenonderzoek bezig. Hoewel ik pas vier jaar intensief naar rozen kijk, heb ik al hele leuke vondsten gedaan die bijzonder zijn voor Nederland maar vooral voor het duingebied. Gebleken is dat de zeldzamere rozen weleens minder zeldzaam kunnen zijn in Nederland dan tot nu toe is verondersteld.
Het is van het grootste belang dat ook bij het beheer rekening wordt gehouden met het voorkomen van bijzondere rozen. Hopelijk wordt dat in de toekomst beter, door de groeiende belangstelling voor deze complexe groep.

Sipke Gonggrijp
Foeke Kamstraweg 15A
1862XN Bergen
072 5067495
sipkegonggrijp@live.nl

Literatuur

● MAES, B, 2006. Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen.
● BAKKER, P., B. MAES & H. KRUIJER, 2011. De wilde rozen van Nederland. Gorteria 35/1-4, 2011.